

НЕКА РАЗМАТРАЊА О ПОЛОЖАЈУ СВЕТИХ СТВАРИ (*RES SANCTAE*) У РИМСКОМ ПРАВУ

doi: 10.7251/SPM1346117B

Апстракт: У римском праву постоје два основа искључивања ствари из правног саобраћаја а то су начела природног права (*humani iuris*) и „божанског права“ (*divini iuris*). *Res sanctae* спадају у категорију ствари ван правног промета по „божанском праву“ (*res extra commercium divini iuris*) и заједно са *res sacrae* и *res religiose* су у већој или мањој мјери повезане са религијом. Свете ствари су специфичне по томе што по природи материје немају религиозни предзнак већ су проглашене светим из објективних разлога. Посебним вјерским обредом (*consecratio*) нека ствар се стављала под посебну заштиту богова и тиме је добијала своју сакросанктност (неповредивост). Свако ко би повриједио правни интегритет свете ствари, чинио би *sacrilegium* и био кажњен смртном (капиталном) казном.

Кључне ријечи: *Res sanctae- Res sacrae- Res religiosae- Homo sacer- Ius civile*

1. УВОД

Титулизација светих ствари, према легенди, потиче још од оснивања града Рима (*ab Urbe Condita*). Ромул је подигао зидине око града и прогласио непријатељским свако прескакање, односно прелажење преко утврђених зидова (*Si quis violaverit muros,*

* Мастер права, асистент Правног факултета Универзитета у Бањалуци

*capite punitur, sicuti si quis transcendet scalis admotis vel alia qualibet ratione. Nam vives Romanos alia quam per portas egredi non licet, cum illud hostile et abominandum sit: nam et Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum transcendere voluerit*¹. Његов брат Рем, други божански близанац, се оглушио о наредбу свога брата и Ромул га је казнио смртном казном (*consecratio capitis*) за тај почињени преступ, говорећи притом „Тако ће и одсад бити када год неко прескочи ове бедеме“. Сматра се да је овај легендарни моменат римске историје одсудно дјеловао на институисање сакралности граница (*pomerium*) римске територије². Из којих разлога су утврђене границе биле свете за Римљане, углавном је општепознато и романисти се у аргументацији тог питања углавном слажу да су то разлози безбједности и опстојности римске територије. Оно што свакако изазива недоумице у разумијевању правног статуса светих ствари је њихова религиозна протежираност која није инхерентна природи саме ствари. Да ли се свака повреда свете ствари кажњава као и повреда *lex sacrata*, односно да ли су свете ствари објекти заштите сакралних закона (*leges sacratae*)?

2. ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА „СВЕТА СТВАР“

Да би се уопште говорило о светим стварима, неопходно је утврдити њихову појмовну етимологију. Сама ријеч *sanctae* потиче од латинског придјева *sanctus* што значи посвећен, неповредљив, свет и латинске именице *sanctitas* која је такође сродног значења а означава светост, неповредивост. Оба ова латинска термина су изведена из глагола *sancire* што значи посветити, учинити непо-

¹ Д. 1.8.11. Помпоније, из друге књиге о различитим учењима

Ако неко буде повриједио зидове, кажњава се смртном казном, на примјер, ако их неко прелази прислоњеним мердевинама, или на било који други начин. Наиме, римским грађанима није дозвољено да изађу друкчије него кроз врата, будући да је оно (друго) непријатељско и треба да буде одбијено. Прича се, дакако, да је и Ромулов брат Рем био убијен од истог зато што је хтео да повреди зид (Превод Антун Маленица).

² Ливије, *Ab Urbe Condita*, 1.6.3. – 7.3., <http://www.thelatinlibrary.com/liv.html>, 9. новембар, 2012.

вредљивим, потврдити, признати, под пријетњом казне нешто забранити³. Вриједи споменути Блохово (Bloch) тумачење овог латинског појма који даје интересантну конотацију овом глаголу, тврдећи да он значи свечано прихватање (ратификацију) уговора⁴. Ово објашњење је свакако индикативно, у ком правцу аутор развија тумачење појмовности светих ствари. Блох настоји да посвећивање ствари прикаже као дубоко религијски импрегнирану релацију између сваког римског држављанина и римских богова и њиховог ауторитета као крајњег обезбјеђења поштовања интегритета светих ствари. Овако тијесна повезаност религије и права је карактеристична за преддржавни римски период, када су свештеници били једини тумачи и религијских и правних норми. Оно што је симптоматично за ту пионирску фазу римског права је немогућност дистинкције цивилних и вјерских норми. Ако се прихвати овај етимолошки аргумент, онда се без сумње може заузети став о религијској протежираности светих ствари.

Постоје тумачења која тврде да је посвећивање ствари везано за жртвовање у име култа или част богова. Аргументација за овакве ставове се такође налази на пољу језичког тумачења, гдје се *res sanctae* сматрају као језички дериватив синтагме *sanquine hostiae*⁵. *Sanquine hostiae* у дословном преводу значи „крв жртве“ и оно асоцира на сам чин жртвовања неке вриједне ствари, па чак неријетко и људског живота, што је био редован обичај код примитивних цивилизација приликом стварања неког великог здања или задужбине. Према свједочењима Дионисија Халикарнашког краљ Нума Помпилије је донио закон о неповредивости граница између приватних посједа римских грађана. Иако је само постојање личности краља Нуме у романистици спорно, може се прихватити чињеница да се вријеме његове владавине поклапа са јачањем свијести код римских грађана о приватној (сопственој) својини. Бујуклић на-

³ Марко Дивковић, *Латинско-хрватски рјечник*, Загреб 1900, 946.

⁴ David J. Bloch, *Res Sanctae in Gaius and founding of the city*, Roman Legal Tradition, 3, Glasgow 2006., 48.

⁵ William Alexander Hunter, *A systematic and historical exposition of Roman law in the order of the Code*, London 1876, 138.

води да је према легенди култ Термина (Terminus) увео краљ Тит Тације или краљ Нума Помпилије, тако да је временски моменат тешко утврдити већ се узима да је Термин, бог камена међаша и граница заступљен у римској религији од најстаријих времена⁶. Првобитно су Римљани сам камен (*terminus, cippus*), као физички предмет, који је постављан на граници приватних посједа, сматрали светим да би временом из таквог вида идолопоклонства израсло апстрактно божанство које је штитило неповредивост приватне својине римских грађана.

У Дигестама се спомиње још један потенцијални етимолошки коријен светих ствари а то је латински израз *sagmen*⁷. Марцијан наводи да *sagmen* означава снопове биљке који су изасланици римског народа обично носили да их нико не повриједи. Нарочито ово Марцијаново тумачење појмовности светих ствари дубоко залази у просторе римске религије, јер су римски изасланици (*fetiales*) првенствено имали улогу да обезбједе религијско покровитељство јавног дјеловања римских конзула и Сената ван граница града. Фецијали су били задужени за примање страних изасланстава, вршење обреда везаних за објављивање рата, закључење мира и склапање међународних уговора (*foedus*). Њихова надлежност у оквиру ових спољнополитичких активности је била да испитају вољу богова приликом преузимања конкретних активности, и да вршећи ритуалне и симболичне радње умилоствиве богове и добију подршку за предузете радње. Насупрот претходно изнесеним ставовима, који поштовање светих ствари углавном утемељују у религији, Марцијан такође даје једно потпуно лаичко поимање светих ствари.

D.1.8. Marcianus, libro quarto regularum

Sanctum est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est.

Д. 1.8. Марцијан, из четврте књиге правила

Свето је оно што је брањено и заштићено од повреде људи.

⁶ Жика Бујуклић, *Forum Romanum, римска држава, право, религија и митови*, Београд 2009, 713.

⁷ D. 1.8.8.1.

Марцијан наводи да свете ствари добијају свој легитимитет под утицајем сталног страха од овоземаљске а не божанске санкције која ће услиједити ако се не поштује интегритет ствари. Овдје се Марцијан не позива на божанску пертиненцију светих ствари, већ говори о цивилноправном санкционисању инјурије (повреде *aut re aut verbis*). Онај ко повриједи свету ствар чини инјурију, дакле крши цивилноправни поредак римске државе а не интерферира у божански поредак. Овим аргументима се може подржати став о паралелизму између сакралног и цивилног права.

3. ШТА СЕ СВЕ СМАТРАЛО СВЕТИМ У РИМУ?

Светим стварима су се у римском праву сматрале градске зидине (*muri*) и градске капије (*portae*), као и сва друга посвећена мјеста (*loca sancta*), као на примјер посвећено мјесто са видиком (*templa*), на примјер *Palatinum*, *Aventinum* *Remus ad inaugurandum*, затим граница територије Рима (*pomerium*). Из самог одређења појма светих ствари јасан је казуистички приступ дефинисању појма, који је иначе типично римски метод правног нормирања, са остављањем могућности укључивања сваке ствари у круг светих ствари.

D. 1.8.9.3 Ulpianus libro 68 ad edictum

Proprie dicimus sancta, quae neque sacra neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: ut leges sanctae sunt, sanctione enim quadam sunt subnixae. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi deo non sit consecratum: et interdum in sanctionibus adicitur, ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur.

Д. 1.8.9.3. Улпијан, из шездесетосме књиге о едикту

Исправно кажемо „света“ за оне (ствари) које нису ни сакралне ни неосвећене, већ су у ствари заштићене неком санкцијом; као што постоје свети закони, јер су наслоњени на неку санкцију. Уистину, оно што је заиста наслоњено на неку санкцију, то је свето и кад није посвећено Богу. И понекад се у санкцијама додаје да

се кажњава смртном казном онај који тамо нешто учини. (превод Антун Маленица)

Практично, то значи да је свака ствар, уколико би то било објективно оправдано могла постати света ствар. Тако олако посвећивање ствари се у пракси ипак није дешавало јер је било неопходно испоштовати процедуру посвећивања која је захтјевала да посвећивање изврши свештеник (*rex sacrorum*), поступајући по религијским формулама које су чуване у светим књигама (*libri sacerdotes*). Ствар је могла постати света и природним путем, односно независно од свештеничког култа и органа јавне власти. Дешавало се да последице удара грома у камен остане траг чему су Римљани придавали натприродно својство, односно сматрали божанским знаком (*fulguritum*)⁸. Такво мјесто је сматрано светим и под посебном заштитом богова, а свако скрнављење таквих светих мјеста би реметило божији мир (*pax deorum*) и доводило до њиховог гњева. Зато су Римљани на таква мјеста приносили жртве (*sacrifices*) и трудили се да на тај начин умилостиве богове и умире њихов гњев. Разликована је намјерна и ненамјерна повреда светих ствари тако што је за ненамјерну повреду светих ствари било могуће искупити се код богова, док за намјерну повреду то није било могуће⁹. У случају ненамјерне повреде, Шајд тврди да је светоломник могао понудити жртву култу и платити предвиђену казну према цивилном праву, а свештеник је тада могао за њега затражити *piaculum* (помирницу)¹⁰.

Свето својство су за Римљане имали и страни изасланици чији је лични интегритет био неупитан (*Si quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati. Et ideo si, cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum*

⁸ Festus, *De verborum significata*, 82L: Fulguritum, id quod est fulmine ictum, qui locus statim fieri putabatur religious, quod eum dues sibbi dicasse videtur. http://archive.org/stream/deverborumsignif00festuoft/deverborumsignif00festuoft_djvu.txt, 12. новембар, 2012.

⁹ Cicero, *De legibus*, 2.22., <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg2.shtml#2>, 9. новембар, 2012.

¹⁰ J. Scheid, „*Oral Tradition and Written Tradition in Formation of Sacred Law in Rome*“, *Religion and Law in Classical and Christian Rome*, Stuttgart 2006, 30.

*eis indictum sit, responsum est liberos eos manere: id enim iuri gentium convenit esse. Itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. Quem hostes si non recepissent, quaesitum est, an civis Romanus maneret: quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex civitate expulsisse videretur, sicut faceret, cum aqua et igni interdiceret. In qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. Id autem maxime quaesitum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis Romanus, et praeturam quoque gessisse dicitur)*¹¹. Интересантно је чињеница да сада *sanctus* као *verbum legale* добија своје значење у корпусу норми „међународног права“ (*ius gentium*). Ова чињеница указује на то да свете ствари нису само објекти сакралног и цивилног права, у романистици већ препознатљивог дуалитета о припадању светих ствари, већ да и у оквиру „међународног права“ заузимају значајно мјесто. Да ли је оваква ситуација последица укључености религије у све сфере римског друштва, или је овдје у питању искључиво правна нормираност без поријекла у религијском култу, тешко је закључити.

Такође, плебејски трибуни су сматрани светим (сакросанктним - од *sacrosanctus* – неповредив, недодирљив, неприкосновен) и њихове куће су чак биле изузете из јурисдикције јавне власти. Свако ко би угрозио њихов физички интегритет или их ометао у јавном дјеловању, постајао је *sacer* (проклет). Неповредивост на-

¹¹ Д. 50.7.18., Помпоније, из тридесетседме књиге о Квинту Муцију

Када неко нападне изасланика нашег непријатеља, сматра се да је одговоран по одредбама *ius gentium* („међународног права“), јер се изасланици сматрају светим. Зато, ако се неки изасланик народа са којим смо у рату појави (на нашој територији), установљено је да су безбједни што је у сагласности са одредбама *ius gentium* („међународног права“). Стога, Квинт Муције сматра да се свако ко нападне изасланика обично предаје народу из чијих редова је изасланик био. Питање које се јавља у оваквој ситуацији је да ли Римљанин који се предаје непријатељу губи римско држављанство. Неки ауторитети (правници) сматрају да он не губи држављанство, а други да губи држављанство, јер ако се неко једном изручи непријатељу, сматра се да је изгубио држављанство, као у случају *interdictio aquae et igni*.

родних трибуна (*sacrosanctitas tribunicia*) је установљена „сакралним законима“ (*leges sacratae*), који су настали у првим вијековима републике као резултат борбе плебејаца за стицање елементарних права и изједначавање са патрицијима. Колективном заклетвом плебејци су се обавезивали на њихово поштовање, а сваки грађанин (укључујући и патриције) који би повриједио ове законе означаван је као *homo sacer*, тј. стављан је изван људских и божанских закона и могао је бити убијен од било ког лица. Понегдје се у узворима појављује и израз *impius* што значи безбожан или немаран према боговима.¹²

Ни страни изасланици ни народни трибуни дефинитивно нису објекти већ субјекти права, па се и из тог разлога не могу сматрати „светим стварима“ *ad litteram*, али њихова правна заштита је дефинитивно условљена њиховом повезаношћу са религијом у већој или мањој мјери.

Степен и обим правне заштите светих ствари се најбоље спознаје кроз запријећену санкцију у случају повреде светих ствари¹³. Смртном казном су кажњавани сви они који су нарушили интегритет свете ствари, тако што би били проглашени за *homo sacer*, односно потпуно депривирани правне заштите и сваки напад на њихову личност би сматран крајње легитимним. Такође се могла користити и интердиктна заштита која је била двојака: реституторног (*In muris itemque portis et aliis sanctis locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur*)¹⁴ и прохибиторног карактера (*Locorum sacrorum diversa causa est: in loco enim sacro non solum facere vetamur, sed et factum restituere iubemur: hoc propter religionem*)¹⁵. Покренути интердиктну заштиту

¹² Varro, *De lingua latina*, 6.30., <http://www.thelatinlibrary.com/varro.ll5.html>, 9. новембар, 2012.

¹³ D. 1.8.9.3.

¹⁴ Д . 43.6.2. Хермогенијан, из треће књиге епитома

Није дозвољено учинити нешто зидовима, вратима или другим дијеловима светих зграда, што би могло довести до штете и неприлика.

¹⁵ Д. 43.8.2. Улпијан, из шездесетосме књиге о едикту

Није дозвољено ништа чинити на светим мјестима што може довести до штете, ако се то деси дозвољава се интердикт.

је могао сваки грађанин (*quam vis ex populo*) јер скрнављење светих мјеста није било богоугодно дјело и било је у општем интересу да се не нарушава мир богова (*pax deorum*). Религиозне ствари су биле снабдјевене слабијом правном заштитом у односу на свете и сакралне ствари, јер нису штићене преторским интердиктом већ тужбом широке примјене (*D. 47. 12.3. Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo*). Да би се направила јасна дистинкција између *res sanctae*, *res religiosae* и *res sacrae*, неопходно је схватити обим значења ових појмова.

G. I. 2.4.-5. Sacrae sunt quae diis superis consecratae sunt; religiosae quae diis Manibus relictas sunt. Sed sacrum quidem hoc solum existimatur quod ex auctoritate populi Romani consecratum est.

Такође, у литератури постоје различити преводи латинских термина, тако да Маленица *res sacrae* преводи као свете ствари а не као сакралне¹⁶, док се Ромац чврсто држи јасног разликовања сакралних и светих ствари. Сакрална ствар је посвећена боговима, као што су храмови и остали предмети намијењени потребама култа¹⁷, нпр. олтари, свијећњаци. *Res religiosa* је ствар која је посвећена подземним боговима (*diis Manibus*), дакле култу покојника¹⁸. *Res sanctae* су ствари које су једним обредом стављене под посебну заштиту богова иако немају ни посредне ни непосредне везе са култом¹⁹. Као што Гај сам наводи, и свете ствари су „у извјесном степену“ повезане са религијом (*G. I. 2.2.-3. Sanctae quoque res, velut muri et portae, quodammodo divini iuris sunt...*). Као што је евидентно из претходног класификовања, света ствар би постајала ванпрометном само из разлога посвећивања боговима (*ius divinum*), тј. уколико би добила извјесно религиозно обиљежје. Елије Гал сматра да су појмови свето (*sanctus*) и сакрално (*sacer*) истовјетни по родовском праву и обичајима, а аргумент за такво становиште налази у идентичној санкцији којима се штите²⁰.

¹⁶ Антун Маленица, *Јустинијанова Дигеста- књига прва*, (превод), Београд 1997., 156.- 157.

¹⁷ Анте Ромац, *Римско право*, Загреб 1989., 134.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Olga Tellegen Couperus, *Law and Religion in Roman Republic*, Amsterdam, 2011, 174.

Најзначајније посљедице ове подјеле ствари се одражавају на њихов имовинскоправни режим. Као што је већ констатовано, ниједна од ствари из ове подјеле не могу бити предмет правног промета, тако да не могу бити у својини ни физичког ни правног лица. Ако се на овим стварима не могу засновати субјективна права, онда не постоје ни титулари права који могу остваривати права и штитити своје интересе везано за ове објекте права, тако да се поставља питање ко су та лица која су надлежна за старање о овој групи ствари? Из наведеног цитата Дигеста, јасно је да се повреда градских зидина сматра почињеним преступом против државе, у смислу кривичног дјела (*peculatus - I.4.18.9. Lex Iulia peculatus eos punit, qui pecuniam vel rem publicam vel sacram vel religiosam furati fuerint. sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerunt, capitali animadversione puniuntur; et non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc adhibuerunt vel qui subtracta ab his scientes susceperunt: alii vero qui in hanc legem inciderint poenae deportationis subiugantur*) којим се вријеђа државни интегритет. Како Лабен наводи, градске зидине се могу сматрати државним добрима, јер се држава брине о њиховој заштити једнако као и о државним јавним фондовима и прописује једнообразну заштиту за проневјеру државног новца и повреду зидова града Рима. Стога би се посредно могло рећи, да је ипак држава та, која је титулар права над ванпрометним стварима, али не у смислу својинскоправних овлашћења већ као тутор који се стара о тим стварима али са њима не располаже, ни правно ни фактички. Теорију о припадности светих ствари држави подржава и Момзен (Mommsen)²¹. Његови аргументи се заснивају на свједочењима Фронтинуса, угледног аристократе и управника провинције Британије, које је забиљежио Лахман (Lachmann)²² у *Gromatici veteres* (Стари геометри):

In Italia autem densitas possessorum multum improbe facit et lucus sacros occupat quorum solum indubitate populi Romani est, etiam si in finibus coloniarum aut municipiorum.

²¹ Theodor Mommsen, *Staatsrecht*, Leipzig 1887, 59.

²² Karl Lachmann, *Gromatici veteres*, Berlin 1848, 56.

У Италији је земљиште толико стјешњено да се дрско заузимају и света мјеста која припадају римској држави, као што су границе колонија и муниципија.

Још аргумената за заузимање оваквог става се може пронаћи у слиједећим фрагментима Дигеста:

D. 1.8.9.4. Ulpianus libro sexagensimo octavo ad edictum

Muros autem municipals nec reficere licet sine principis vel praesidis auctoritate nec aliquid eis coniungere vel superponere.

Д. 1.8.9.4. Улпијан, из шездесетосме књиге о едикту

Дакле, муниципалне зидове није дозвољено поправљати, нити им нешто дозиђивати или надзиђивати, без одобрења принцепса или управника провинције.

D. 43. 6.3. Paulus, libro quinto sententiarum

Neque muri neque portae habitari sine permissu principis propter fortuita incendia possunt.

Ни градски зидови ни капије не могу бити кориштени за насељавање, без дозволе прицепса због страха од пожара.

D. 43.6.1.3. Ulpianus libro sexagensimo octavo ad edictum

Sed et cura aedium locorumque sacrorum mandata est his, qui aedes sacras curant.

Д. 43.6.1.3. Улпијан, из шездесетосме књиге о едикту

Брига о сакралним зградама и другим сакралним мјестима је повјерена онима који су задужени за та мјеста.

D. 48.13.11. Ulpianus libro sexagenisimo octavo ad edictum

Qui perforaverit muros vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.

Д. 48. 13.11. Улпијан, из шестедестосме књиге о едикту

Ко год провали градске зидине или нешто отуђи са зидина, одговараће за повреду државне имовине.

4. ИМОВИНСКОПРАВНИ РЕЖИМ „СВЕТИХ СТВАРИ“

Свете ствари могу бити материјалне (*corporales*), физички опипљиве ствари и нематеријалне (*incorporales*) ствари. Свете ствари нематеријалне природе се односе на светост ствари у мета-

физичком смислу, као апстрактан појам без физичке предметности као што је трибунска сакросантност. Свете ствари материјалне природе су ствари које се чулима могу опазити, додирнути или на било који други начин перципирати у спољашњем свијету. Како се не може засновати својина на светим стварима (*J.2.1. Nullis autem sunt res sacrae et religiosae et sanctae; quod enim divini iuris est, id nullius in bonis est; D. 1.8. Sacra res et religiosae et sanctae in nullius bonis sunt*), тако се, сходно основном римском правилу приликом преноса својине *nemo iuris ad alium transffere potest quam ipsam habet*, не може ни пренијети својина на друго лице. Јасно је да су свете ствари неотуђиве, јер оне немају своју тржишну вриједност изражену у новцу „*nec aestimationem recipere, nec obliquari alienarique posse*“, већ је њихова вриједност одређена вишим циљем због кога су успостављене²³. Свете ствари не могу бити предмет наслеђивања, не могу се продати, дати у мираз нити се на њима може засновати службеност. Уколико ствар која је била свјетовног карактера, у приватној имовини појединца, посвети се неком божанству, односно постане света или сакрална, сва права њеног сопственика се гасе, укључујући и остала права која могу постојати на тој ствари (нпр. право служности.).

D. 39.3.17.3. Paul, libro 15 ad Plautinum

..sed loco sacro sed religioso vel sancto interveniente, quo fas non sit uti, nulla eorum servitus imponi poterit.

На сакралним стварима, стварима које припадају култу или светим стварима које је гријех употребљавати, не може се засновати служност.

D. 41.3. Gaius, libro quarto ad edictum provinciale

Usucapionem recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus sacris, santis, publicis populi Romani et civitatum, item liberis hominibus.

Д. 41.3. Гај, из четврте књиге о провинцијском едикту

Одржај је могућ углавном над тјелесним стварима, изузев сакралних ствари, светих ствари, ствари које припадају римском

²³ Karl Marx, John C. Reines, *Marx on Religion*, Philadelphia 2002, 194.

народу и држави, као ни на слободним људима. Начелно правило је да уколико дође до продаје свете ствари, такав уговор не може опстати у правном промету, односно ништав је. У изворима се често може наићи на помен продаје „свете земље“ која може довести у недоумицу. Тако постоји сачувана приватна исправа о куповини тзв. свете земље на подручју римске провинције Египат, која датира од 27. децембра 35. г. н.е. Исправа је писана грчким језиком, састављена између странака која су насељене на подручју Египта, а предмет куповине је земљиште које се такође налази на подручју Египта. Земљиште је у посјед продавца дошло универзалном сукцесијом, односно наслеђивањем његовог оца. Овакво чињенично стање је у сукобу са општим правилом римског цивилног права о непрометљивости светих ствари, али с обзиром да је у питању провинцијално земљиште које не подлијеже режиму цивилног права, не може се сматрати ваљаним изузетком од општег правила. Овакав став подржава и Ригзби²⁴ који каже да само земља у Италији може бити света у правнотехничком смислу, али провинцијално земљиште може имати номинацију светог земљишта, без адекватних правних посљедица. Овај уговор и даље остаје куриозитет, али због немогућности даљег истраживања о поријеклу свете земље на територији Египта; да ли је у питању „света земља“ као света ствар на начин како су је Римљани доживљавали или је у питању реликт египатског схватања светости, када је земља углавном била у својини храмова и фараона, и даље ће остати на нивоу претпоставке.

Римска казуистика указује да ситуација није била тако једноставна када је у питању правно важење уговора са непрометљивим предметом и мишљења правника нису подударна по овом питању. Аутентична римска рјешења доводе у недоумицу савременог правника јер они кажу да уговор о купопродаји ствари ван правног промета не важи али купац који је оштећен таквим уговором има право на правну заштиту. Таква ситуација је апсурдна са гледишта модерног грађанског права, а и супротно општем принципу римског права о забрани конвалидације, јер ако нешто *ab initio*

²⁴ Andrew Riggsby, *Roman Law and legal world of Romans*, New York 2010, 208.

није ваљано, не може ни производити ваљане обавезе за уговорне странке. Сходно томе, савременим правним аршинима мјерено, немогуће је говорити о ваљаној уговорној заштити, већ би се могло евентуално прибјећи вануговорној заштити савјесне странке путем тужбе на основу чињеничног стања. У фрагменту Дигеста који се приписује Помпонију јављају се недоумице о правној егзистенцији уговора о купопродаји, јер Помпоније каже „*emptio intellegitur*“ што се може схватити као афирмација уговора о купопродаји свете ствари (*Et liberi hominis et loci sacri et religiosi, qui haberi non potest, emptio intellegitur, si ab ignorante emitur*)²⁵, што долази у директну противрјечност са начелним ставом цивилног права о немогућности промета светих ствари. У тексту фрагмента се каже: *qui haberi non potest* што значи да се прихвата непрометљивост као суштинска карактеристика ових ствари али постоје други разлози због којих уговор о купопродаји ових ствари остаје на снази. Овај фрагмент отвара простор за полемику о томе да ли је купопродаја светих ствари важећа а њени недостаци се могу исправити путем уговорне тужбе *actio ex empto* или *actio in factum* или је купопродаја ништава јер је постојала заблуда о предмету правног посла. Такође овдје је спорно да ли је у питању заблуда о предмету правног посла (*error in corpore*) или заблуда о својствима ствари (*error in qualitate*). Теоријски могуће, али практично потпуно безразложно разматрање ситуације у којој купац купује свету ствар (било да је у питању градски зид, капија града, храм, гробље) без свијести да је тај предмет ван правног промета. С обзиром на карактеристичан изглед светих ствари (храмови украшени симболима култа, надгробни споменици, градске капије) тешко да узоран римски патерфамилијас може бити доведен у правно релевантну заблуду о предметности тих ствари²⁶. Овакав став заступа и Дејвид Дау-

²⁵ Д.18.1.4. Помпоније, из девете књиге о Сабину

Ако се купује слободан човјек, или света ствар или ствар која припада култу, а које не могу бити предмет правног промета, купопродаја постоји, ако је купац био у незнању.

²⁶ Види више Ernest Metzger, „Remarks on David Daube’s Lectures on Sale, with Special Attention to the liber homo and res extra commercium“, *Traditio Iuris Romani*, 2010, 101- 126.

бе. Сматра да је теже разлучити да ли је човјек слободан или роб (постоје случајеви *bona fides serviens* када човјек иако је формално слободан у заблуди је да је роб и сходно томе се понаша) него да ли је неко земљиште посвећено култу или није. Света ствар не може бити у својини приватног лица и уговор склопљен на такав начин се не може одржати на снази без обзира на евентуалне заблуде које постоје на страни купца. Оне могу имати правне посљедице на његов страначки положај тако што ће му омогућити накнаду штете уколико је његова заблуда била оправдана јер он по околностима случаја није знао нити је могао знати за такво својство ствари. Даубе разликује тумачење правника класичног раздобља од Јустинијанове регулације купопродаје свете ствари. Правници класичне јуриспруденције сматрају да је такав вид купопродаје неваљан јер купац не постиже економску добит куповином свете ствари. Па и да се уговор одржи на снази, титулар права својине на *Lapis Niger* или римском Форуму не може постићи економску корист таквом куповином. Према томе, његов уговорни интерес о одржању уговора на снази и није нарочито значајан, па према томе му се и ставља на располагање правно средство мање моћи. По Даубу, купац свете ствари нема право на уговорну тужбу већ само на аналогну тужбу *in factum*. Насупрот њему, купац слободног човјека који је куповао роба остварује свој економски интерес самом куповином, јер добија оно за шта је платио куповну цијену, како Даубе наводи без обзира да ли то остварује *ex operis* или *ex re*²⁷. Посткласични правници другачије схватају непрометност светих ствари, издвајајући земљиште из досадашњег концепта схватања светих ствари, било да је искључено из правног промета због религијских, сакралних или из разлога посвећивања. Земљиште се сада подвргава једнаком правном режиму као и слободан човјек који је продан као роб. Дакле, купцу „светог земљишта“ се дозвољава уговорна тужба *actio ex empto*. Да ли се тужба из уговора о купопродаји ставља на располагање купцу зато што се проширује обим заштите његових права као савјесне странке из уговора или због тога што у посткласичном праву губи значај оштро разликовање између уговорних тужби

²⁷ Ibid, 121.

и тужби на основу чињеничног стања? С обзиром да је Јустинијан изједначио положај купца свете ствари и слободног човјека, дајући им повољнију заштиту кроз уговорну тужбу; поставља се питање у ком обиму су они могли надокнадити штету путем *actio ex empto*? Модестин на то питање јасно одговора у шездесетдругом фрагменту (Д. 18.1.62.) „*quod interfuit eius, ne deciperetur*“, што у преводу значи „ све оно што би имао да није био преварен“. Сличан одговор даје и Јустинијан у својим Институцијама (Ins. III. 23.5.) „ *quod sua interest deceptum eum non esse*“. Ове римске формулације су биле основа за развијање њемачке правне теорије о негативном уговорном интересу²⁸. Наравно, Јерингова теорија предуговорне одговорности није аутентично римска, јер из претходно наведених формулација може се видјети да несавјесна странка (у овом случају купац) поступа искључиво долозно, а Јеринг закључује да је предуговорно одговорна и она страна која немарно (кулпозно) уђе у преговоре (*culpa in contrahendo*)²⁹.

5. СВЕТЕ СТВАРИ – ОБЈЕКТИ ЗАШТИТЕ САКРАЛНИХ ЗАКОНА ИЛИ ЦИВИЛНОГ ПРАВА?

Оно што чини свете ствари јединственим и крајње интригантним у теорији римског права је њихова двострука нормираност, односно снабдјевеност и сакралном и цивилном правном заштитом. Римска легенда каже да је Ромул симболично браздама означио границе града и тим чином извршио ритуал неопходан за институисање сакралности граница, и обезбиједио сад том светом мјесту (*locus sacer*) наклоност богова, односно њихову заштиту у случају напада односно оштећења. А његов други поступак, када је наредио Целеру, да убије сваког ко покуша и успије да прескочи свете границе града, се тумачи као институисање правне заштите у оквиру цивилног права. Ово можемо начелно прихватити као

²⁸ Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town, 1990, 243.

²⁹ Вид. Rudolf von Jhering, *Culpa in contrahendo, oder Schadensersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektionen gelangten Vertragen*, 1861.

тренутак институционализовања и сакралног и цивилног права. С обзиром на чињеницу да су понтифици били ти који су развили и сакрално и цивилно право, уочава се повезаност и паралелно регулисање појединих института у домену и цивилног и сакралног права. Али узимајући у обзир друштвено-историјски контекст у оквиру којег се развијало цивилно право, јасно се види да се оно све више развијало на уштрб сакралног права. Како је Рим израстао из једне примитивне аутаркичне заједнице у најразвијеније оновремено робовласничко друштво, тако су и одредбе цивилног права све више мјеста добијале јер је постојала и реална потреба за цивилноправном регулацијом све сложенијих друштвених односа који су постојали у римској држави. Сакрално право је дубоко прожето религијом, оптерећено култом и свечаним ритуалима и стога није било подобно за широку примјену. Познавање одредби сакралног права углавном остаје на нивоу претпоставке, јер оно за разлику од цивилног права никад није компилирано и сачувано у писаном трагу, већ је преношено усменим путем.

Полазећи од санкције предвиђене за повреду светих ствари *sacer esto* која се јавља и у религијском и у секуларном, цивилном контексту, покушава се схватити двојна природа ове санкције. У религијском контексту се јавља у натпису на *Lapis Niger* које се сматра светим мјестом, Ромуловим гробом или гробом његовог почима Фаустула, а сам натпис упућује на потребу одржавања тог мјеста чистим како би се избјегло лоше знамење (*omen*)³⁰. У секуларном контексту се ова санкција јавља у Закону дванаест таблица, када патрон изневјери повјерење свог клијента³¹. У такозваним *leges regiae* према свједочењу Феста постојала је одредба којом се кажњавала снаха ако би лоше поступала према свекру и свекрви³². Такође се употребљава иста синтагма „*sacra divis estod*“ иако није

³⁰ Претпоставља се да је ријеч о *lex dicta* којом су се штитила неповредивост гробова.

³¹ *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.*

³² *Festus, De Verborum Significata*, 260: „*Si nurus, sacra divis parentus estod.*“ http://archive.org/stream/deverborumsignif00festuoft/deverborumsignif00festuoft_djvu.txt, 12. новембар, 2012.

у питању заштита божанства већ заштита људских бића. Такође иста казна се предвиђа за несавјесног сусједа који помјери камен међаш на туђу штету. Овакве законске регулације говоре о томе колико је била снажна улога повјерења и части између римских грађана, а коликом су опасношћу за цијело друштво сматрали изневјерено повјерење. Патрон који изневјери повјерење клијента се сматрао „проклетим“ и ту видимо задржавање религијског поријекла ове санкције, али је она сада интегрисана у цивилноправни корпус норми.

Рипке (Rüpke) дефинише појам *sacer* који по њему потиче из својинскоправне терминологије (*das Heiligen*) и означава све оно што је Божија својина, што припада Богу. Углавном се то односи на земљиште на коме је храм саграђен и остали припадајући објекти храму, капеле, статуе, итд³³. Шајд (Scheid) на исти начин интерпретира појам *sacer*, објашњавајући да је појам *sacer* дуго времена погрешно разумијеван под утицајем примитивних теорија, а његово примарно значење се односи на власништво³⁴.

Џон Шајд тврди да је матрица из које се формирало сакрално право ритуал³⁵. Ритуал као систем правила и забрана се развијао и довео до формирања култа. Култ је формиран када су Римљани постали свјесни постојања виших бића, односно када су почели да вјерују да њиховим животима управљају богови којима се морају умилостивити путем приношења жртава. Тако се, према Бујуклићу, у најстаријем свједочењу о постојању сакралних закона позива на жртвовање Јупитеру оних војноспособних младића који се не одазову на позив отаџбине³⁶. Основне разлике између сакралних закона и закона које су доносиле римске комиције је у начину доношења и у санкцији. Корпус сакралних закона је производ борбе плебејаца да се изједначе у грађанским правима са патрицијима,

³³ Jörg Rüpke, *The Religion of the Romans*, London, 2007, 8.

³⁴ John Scheid, Janet Lloyd, *An introduction to Roman religion*, Edinburgh, 2003, 23.-24.

³⁵ Вид. J. Scheid, *op. cit.*, 14.

³⁶ Livius, 38.10.2. : *Dilectu per omne Samnium habito nova lege, ut qui iuniorum non convenisset ad imperatorum edictum quique iniussu abisset eius caput Iovi sacreretur.*, <http://www.thelatinlibrary.com/liv.html>, 9. новембар, 2012.

и сходно томе може се објаснити озбиљност санкције којом је запријеђено сваком ко не буде поштовао сакралне одредбе. Плебејцима је била потребна тако озбиљна санкција која би независно од имовинског и друштвеног статуса појединца, једнако погађала све Римљане.

У начелу се може дати негативан одговор на питање да ли су свете ствари били објекти заштите сакралних закона. Сакралним законима се штитио лични интегритет плебејских вођа, светост у метафизичком смислу, али принципална заштита светих ствари се реализовала цивилноправно. Без обзира на идентичну санкцију која је прописивана и која је несумњиво магијско-религијског поријекла, Римљани су потпуно другачије схватили светост градских капија и зидова у односу на светост народних трибуна (*tribunicia maiestas*). Ни сакрално ни децемвирско законодавство не спомиње свете ствари, и то „ћутање“ закона можемо схватити да је у свијести Римљана била до те мјере урезана апотеоза и поштовање према светим стварима, да није било потребе за законским регулисањем. Дакле, стари обичаји и високи етички стандарди који карактеришу период римског краљевства и ране републике, су били сасвим довољни да би се обезбједила неповредивост римских зидина и капија. Касније, са развојем заједнице и усложњавањем друштвено-економске структуре, цивилно право преузима у потпуности правно регулисање светих ствари.

6. ЗАКЉУЧАК

Римско цивилно право несумњиво посједује елементе религијско-сакралног карактера који су преживјели и последице званичне секуларизације односно издвајања правосудне јурисдикције из надлежности свештеника. Реликти сакралности су очигледни код светих ствари, гдје се њихова непрометљивост објашњава пертиненцијом божанском поретку, односно искључивањем из позитивног грађанскоправног поретка. Па ипак је постојао значајан степен цивилноправне заштите светих ствари, који се огледао у могућности кориштења интердиктне заштите и тужбе на основу чиње-

ничног стања. Светим стварима у Риму су проглашаване ствари од пресудне важности за опстанак и функционисање римске државе. Зидине града и капије су посвећење добиле на основу ритуала који је Ромул спровео приликом оснивања града, али свете ствари свој правни легитимет првенствено заснивају на цивилноправним одредбама. Карактеристична санкција за повреду светих ствари се састојала у консекрацији осуђеног, односно препуштању светоломника на милост боговима. Тај магијско-опскурни карактер санкције указује на инволвирање богова као крајњих ауторитета који ће обезбиједити поштовање интегритета светих ствари уколико примарна цивилноправна заштита не успије у тим настојањима. Инвокација божанске санкције је имала и превентивну улогу, да се самим стављањем у изглед појединцу последице те санкције, дјелује на свијест оновременог Римљанина о озбиљности престапа које чини.

Mirjana Bogunović³⁷

SOME OBSERVATIONS ON THE LEGAL POSITION OF THINGS *SANCTAE* (RES *SANCTAE*) IN ROMAN LAW

Summary

In Roman Law, there are two forms of excluding things from legal traffic and those are principles of natural law (humani iuris) and divine law (divini iuris). Things sanctae belong to the category of things that are out of legal circulation according to divine law (res extra commercium divini iuris) and together with things sacrae and things religiosae are subjects of divine law to a certain extent. Things sanctae are specific according to the nature of matter because they do not have a religious character but are declared sanctae for objective reasons. Through a special religious rite (consecratio) certain things are placed under the protection of Gods and with that they have gained their sanctity. Anyone who harmed the legal integrity of things sanctae, would make a sacrilegium and would be punished with death penalty.

³⁷ LLM, Assistant Lecturer, Faculty of Law, University of Banjaluka

Key words: *res sanctae, res sacrae, res religiosae, homo sacer, ius civile*

ИЗВОРИ КОРИШТЕНИ ЗА ИЗРАДУ РАДА

- Гај, Институције, Београд, 1982. (прев. Обрад Станојевић)
Festus, De Verborum Significata, http://archive.org/stream/deverborumsignif00festuoft/deverborumsignif00festuoft_djvu.txt, 12. новембар, 2012.
- Јустинијанова Дигеста - књига прва, Београд 1997. (превод Антун Маленица)
- Livius, Ab Urbe Condita, <http://www.thelatinlibrary.com/liv.html>, 9. новембар, 2012.
- Cicero, De legibus, <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg2.shtml-#2>, 12. новембар, 2012.
- Varro, De lingua latina, <http://www.thelatinlibrary.com/varro.ll5.html>, 9. новембар, 2012.

ЛИТЕРАТУРА

- Бујуклић, Ж., Forum Romanum, римска држава, право, религија и митови, Београд 2009.
- Bloch, David J., Res Sanctae in Gaius and founding of the city, Roman Legal Tradition, 3, Glasgow 2006.
- Дивковић, Марко, Латинско-хрватски рјечник, Загреб 1900.
- Hunter, William Alexander, A systematic and historical exposition of Roman law in the order of the Code, London, 1876.
- Lachmann, Karl, Gromatici veteres, Berlin 1848.
- Marx, Karl, John C. Reines, Marx on Religion, Philadelphia 2002.
- Metzger, Ernest, Remarks on David Daube's Lectures on Sale, with Special Attention to the liber homo and res extra commercium“, Traditio Iuris Romani, 2010.
- Mommsen, Theodor, *Staatsrecht*, Leipzig 1887.
- Riggsby, Andrew Roman Law and legal world of Romans, New York 2010.

- Rüpke, J., *The Religion of the Romans*, London, 2007.
- Ромац, Анте, *Римско право*, Загреб 1989.
- Scheid, J. *Oral Tradition and Written Tradition in Formation of Sacred Law in Rome, Religion and Law in classical and Christian Rome*, Stuttgart 2006.
- Scheid, J., Lloyd, J., *An introduction to Roman religion*, Edinburgh, 2003.
- Tellegen Couperus, Olga, *Law and Religion in Roman Republic*, Amsterdam, 2011.,
- Von Jhering, Rudolf, *Culpa in contrahendo, oder Schadensersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektionen gelangten Vertragen*, 1861.
- Zimmermann, Reinhard, *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town, 1990.